

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування ВННІЕ

ПОБЕРЕЖНА Ганна Володимироівна

**Митний контроль: фіскальні пріоритети та правове
регулювання в Україні**

Спеціальність: 072 - фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
Освітньо-професійна програма - Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ФМСм-22
Г.В. Побережна

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ	6
1.1. Економіко-правовий зміст і характерні ознаки митного контролю	6
1.2. Форми, види й методи митного контролю та їх правове регулювання	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА НАДХОДЖЕННЯ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	19
2.1. Взаємозв'язок митного контролю та надходжень державного бюджету від сплати митних платежів	19
2.2. Аналіз фіскальних пріоритетів заходів митного контролю	26
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	35
3.1. Тенденції та перспективи цифрової трансформації митного контролю	35
3.2. Модель наскрізного митного контролю в умовах цифрової та сервісної адаптації	40
3.3. ОВКИ	47
3.4. ОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
3.5. ТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізації та зростаючої міжнародної торгівлі держава повинна контролювати імпорту та експорту товарів для ефективного стягнення митних платежів, які є важливою складовою досягнення фінансальних інтересів держави. Митний контроль дозволяє не лише забезпечувати наповнення державного бюджету за рахунок мита, акцизного податку та ПДВ, а й запобігати ухиленню від сплати податків та контрабанді, що безпосередньо впливає на фінансову безпеку країни. Дослідження також є важливим у контексті впровадження нових моделей наскрізного митного контролю за умов діджиталізації, які дозволяють більш ефективно ідентифікувати потенційні порушення та знижувати тиск на сумлінні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, одночасно посилюючи контроль за недоброчесними. Це сприяє підвищенню фінансальної прозорості та справедливого розподілу податкового навантаження. Крім того, забезпечення належного митного контролю дозволяє державі своєчасно виявляти порушення у сфері нарахування та сплати митних платежів, що допомагає уникнути фінансових втрат державного бюджету. Відтак дослідження митного контролю в умовах сучасних економічних викликів є необхідним для підтримки фінансової стабільності держави та забезпечення її фінансальних пріоритетів.

Питання правового регулювання митного контролю та його ролі у забезпеченні фінансальних пріоритетів держави досліджували такі науковці, як М. Білуха, А. Гармаш, О. Годованець, О. Гребельник, І. Гуцул, Ю. Л. Дум'як, Т. Микитенко, А. Миколаєць, І. Міщенко, В. Мушенко, І. Співак, Ф. Ткачик, В. Товт, В. Угрин та інші. Віддаючи належне працям зазначених авторів, варто зауважити, що здійснення митного контролю в контексті досягнення фінансальних інтересів держави на сьогодні до кінця не вирішені, потребують поглибленого всебічного вивчення та обґрунтування концептуальних підходів до удосконалення, що обумовило мету, завдання, структуру та логіку проведення дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є

поглиблення теоретико-правових засад митного контролю, аналіз його впливу на наповнення державного бюджету та ефективність боротьби з порушеннями митних правил, розроблення напрямів вдосконалення митного контролю в умовах діджиталізації.

Досягнення мети дослідження передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити економіко-правовий зміст і характерні ознаки митного контролю;
- розглянути форми, види й методи митного контролю та їх правове регулювання;
- дослідити взаємозв'язок митного контролю та надходжень державного бюджету від сплати митних платежів;
- провести аналіз фіскальних пріоритетів заходів митного контролю;
- з'ясувати тенденції та перспективи цифрової трансформації митного контролю;
- аргументувати модель наскрізного митного контролю в умовах цифрової та сервісної адаптації.

Об'єктом дослідження є митний контроль і порядок його здійснення.

Предметом дослідження є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами митних відносин в процесі митного контролю.

Методи дослідження. Для вирішення сформульованих завдань у випускній кваліфікаційній роботі використано такі методи пізнання: діалектичний - для дослідження взаємозв'язку між митним контролем і фіскальними інтересами держави, а також для розуміння динаміки змін у правовому регулюванні; аналіз і синтез - для дослідження законодавчих актів, що регулюють митний контроль в Україні, та аналізу фіскальних пріоритетів держави; порівняльно-правовий метод - для порівняння правових аспектів митного контролю на національному та міжнародному рівнях з метою виявлення відмінностей та подібностей у регулюванні; емпіричний - використання статистичних даних про митні платежі, обсяги пільг, результати перевірок та контрабанди для аналізу ефективності митного контролю; індукція та дедукція - для формування висновків на основі

аналізу конкретних випадків застосування митного контролю та узагальнення результатів.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі й нормативні акти з питань здійснення митного контролю, дані Міністерства фінансів України та Державної митної служби України, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні розрахунки автора, виконані у процесі дослідження, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретичних засад і оцінці впливу митного контролю на фінансові пріоритети держави, а також розробці шляхів його вдосконалення. До основних результатів проведеного дослідження належать такі наукові положення:

- удосконалено визначення митного контролю як діяльності спеціально уповноважених державою органів, спрямованої на виявлення невідповідностей діяльності різних суб'єктів митних відносин вимогам митного законодавства, а також на попередження, виявлення та припинення митних правопорушень, що здійснюється у межах, встановлених законом, на підставі обраної митної політики з використанням системи управління ризиками;

- розроблено модель наскрізного митного контролю, адаптованого з урахуванням реалізації цифрових технологій та сучасних передових рішень, а також високого ступеня надання якісних сервісів під час його проведення за умови стратегічних змін у системі митного адміністрування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені рекомендації є важливими для подальшого зміцнення фінансової функції митних органів в Україні, що допоможе збільшити надходження митних платежів до державного бюджету.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 47 сторінках. Робота містить 2 таблиці, 8 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел налічує 38 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

1.1. Економіко-правовий зміст і характерні ознаки митного контролю

Державний контроль зовнішньоекономічної діяльності проводиться з метою дотримання законності у зовнішній торгівлі та інших видах економічної міжнародної діяльності, а також з метою забезпечення реального виконання рішень органів державної влади щодо зовнішньоторговельних поставок товарів. Це важливе державне завдання, адже зовнішня торгівля завжди була рушійною силою економічного розвитку. Сфера зовнішньої торгівлі надає країнам різного рівня розвитку та структури економік великі можливості для становлення та розвитку своєї національної економіки, формування бюджетів, забезпечення відповідного рівня економічної та загалом національної безпеки країни. Зовнішня торгівля передбачає переміщення товарів через митний кордон із одних країн до інших. Регулювання такого товарообігу здійснюється шляхом проведення державного митного контролю. Останній є практичним здійсненням однієї з державних контрольних функцій, яка реалізовується митними органами як складною організаційною та соціально-економічною системою. Його призначення полягає у сприянні успішній реалізації мікрорівневої митної політики, забезпеченні процесу формування бюджету держави за рахунок зовнішньоекономічної діяльності, зокрема за рахунок міжнародної торгівлі.

Зауважимо, що у сучасній науці та практиці труднощі у розумінні сутності митного контролю викликані тим, що деякі підходи засновані на роботах минулих років, а іноді й дублюють їх. Вони не враховують сучасний стан і тенденції розвитку митного законодавства, і навіть процес інтеграції України у світове співтовариство. Адже вступ України до Всесвітньої митної організації, Світової організації торгівлі та курс на входження до Європейського союзу безпосередньо вплинули на контрольну діяльність митних органів.

Ратифікація Україною Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотської конвенції) визначила необхідність уніфікації правил митного контролю, що сприяло одночасно максимальному їх спрощенню та приведенню до єдиних світових стандартів. Виходячи з Кіотської

конвенції, «митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються митною службою з метою забезпечення дотримання митного законодавства» [25]. Аналогічно у Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про встановлення Митного кодексу Союзу встановлено, що «митний контроль означає конкретні дії, які виконують митні органи для того, щоб забезпечити дотримання митного законодавства та іншого законодавства, що регулює прибуття, вибуття, транзит, переміщення, зберігання та кінцеве використання товарів, переміщуваних між митною територією Союзу та країнами або територіями, які не є частиною такої території, та перебування і переміщення на митній території Союзу товарів із третіх країн і товарів, поміщених під процедуру кінцевого використання» [32]. Відтак і Митним кодексом України визначено, що «митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку» [24].

У спеціальній літературі митний контроль або визначають відповідно до національного законодавства, як от Дубініна А. А., Сорокіна С. В., Зельніченко О. І. [12, с.88] та Приймак І. І. [22, с.358-359], або трактують в контексті мети дотримання митного законодавства. Загалом тлумачення митного контролю вітчизняними науковцями відображає його складність і багатогранність, акцентуючи увагу на потребі комплексного підходу до його вдосконалення (табл. 1.1). Крім того, окремі дослідники наголошують на ролі митного контролю у формуванні прозорого та справедливого митного середовища, яке повинно базуватися на принципах законності, відкритості та доступності інформації. Це, на їхню думку, не лише підвищить довіру до митних органів, але й сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в країні.

Таблиця 1.1

Погляди науковців на визначення поняття «непрямі податки»*

Автор(и)	Характеристика
Білуха М. А. Микитенко Т. Г.	«митний контроль - функція управління митними операціями підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з метою забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів з питань державної митної справи та міжнародних договорів України» [3, с.16].
Гребельник О. П.	«митний контроль - сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм національних нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку» [9, с.276].
Годованець А. В.	«митний контроль - економічна категорія, вид державного контролю та функціональний складник митної системи, що реалізується на етапі переміщення товарів через митний кордон шляхом здійснення митних процедур, які визначають обсяг і форми як сукупність заходів контрольно-перевірочного характеру, направлено на профілактику порушень митного і податкового законодавства України» [7, с.162].
Мищенко І. В., Гармаш А. І.	«митний контроль - здійснення митними органами встановлених законами й іншими нормативними актами дій (формальностей), спрямованих на забезпечення дотримання законодавства з питань митної справи та міжнародних актів, обов'язкових для України, усіма суб'єктами митної справи, крім митних органів» [26, с.87].
Миколаєць А. П.	«митний контроль - специфічну діяльність митних органів України, що спрямована на реалізацію передбачених чинним законодавством завдань і функцій з метою дотримання юридичними і фізичними особами митного законодавства України, міжнародних угод України та інших нормативно-правових актів» [23].
Мушенко В. В., Тімашов В. О.	«митний контроль - це діяльність посадових осіб митного органу, здійснювана у встановленій послідовності та спрямована на забезпечення дотримання чинного законодавства, яке регламентує порядок переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України» [27, с.102].
Співак В. І.	«митний контроль - сукупність перевірочних заходів, здійснюваних митними органами, в тому числі з використанням системи управління ризиками, з метою забезпечення дотримання митного законодавства України» [34, с.218].
Товт В. М.	«митний контроль - сукупність засобів, заходів, дій та операцій спеціалізованих владних органів, які спрямовані на те, щоб запобігти правопорушенням у сфері перетину товарів та транспортних засобів через митний кордон держави та виникненню небажаних наслідків, зумовлених недотриманням митного законодавства» [37, с.136].

* Складено автором самостійно

Аналізуючи запропоновані визначення, можна сказати, що розбіжності між авторами лежать у площині визначення правової сутності митного контролю. Останній розглядається як вид державного контролю, як система заходів, як складник митної системи і як діяльність уповноважених суб'єктів. Вважаємо, що вірним є останній підхід, який найточніше відображає сутність аналізованого поняття. Не варто визначати митний контроль як систему заходів. На нашу думку, закріплена система заходів митного контролю є якраз

формально визначеними законодавством діями, які митні органи мають право реалізовувати. Безумовно, не можна заперечувати, що за допомогою митного контролю реалізується державний контроль чи функціонує митна система, проте, на наш погляд, будь-який контроль реалізується й кожна система функціонує через діяльність, тому це буде додатковою ознакою, але не сутнісною характеристикою.

Для тлумачення дефініції «митний контроль» сутнісною ознакою є те, що це специфічна діяльність, яка виражається у системі встановлених законом контрольних заходів. Крім того, доцільно виділяти низку додаткових ознак:

а) дана діяльність провадиться митними органами за спеціальним уповноваженням держави і тільки від її імені;

б) підконтрольними є дії різноманітних суб'єктів митних відносин, а не товари, що переміщуються, адже перевіряється саме відповідність дій вимогам митного законодавства;

в) цілями митного контролю є виявлення, припинення та попередження митних правопорушень;

г) конкретні дії митних органів при проведенні контролю мають бути досить гнучкими, ґрунтуватися насамперед на обраній митній політиці, а також на системі управління ризиками (у тому числі автоматичною).

Таким чином, на основі вищевикладених сутнісних і додаткових ознак митного контролю можна запропонувати таке комплексне його визначення: митний контроль - це діяльність спеціально уповноважених державою органів, спрямована на виявлення невідповідностей діяльності різних суб'єктів митних відносин вимогам митного законодавства, а також на попередження, виявлення та припинення митних правопорушень, що здійснюється у межах, встановлених законом, на підставі обраної митної політики з використанням системи управління ризиками.

Мета митного контролю полягає в забезпеченні дотримання законодавства, що регулює переміщення товарів і транспортних засобів через державний кордон, а також захист економічних, національних, екологічних та інших інтересів держави.

Досягнення поставленої мети митного контролю у сучасних умовах

здійснюється шляхом вирішення таких основних завдань [28, с.347-348]:

1. Встановлення справжності документів (термін дії, наявність та справжність необхідних реквізитів - друку, підписи, штампи).
2. Перевірка правильності оформлення документів (правильність заповнення відповідних граф митної декларації, відсутність виправлень).
3. Перевірка достовірності відомостей, що містяться в документах: дані про відправника, одержувача товару, декларанта, відомості про товари, що переміщуються (найменування, вартість, кількість, країна походження, легальність ввезення-вивезення, дотримання заборон та обмежень та інше), відомості про сплату митних платежів та інші дані.
4. Перевірка діяльності осіб, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, пов'язану з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон, або здійснюють підприємницьку діяльність щодо товарів, що перебувають під митним контролем, а також осіб, які здійснюють надання послуг у сфері митної справи.
5. Збір інформації за напрямками контролю та ведення обліку товарів, що знаходяться під митним контролем, та митних операцій, що здійснюються з ними (у тому числі з використанням інформаційних систем та технологій).

Функції митного контролю охоплюють широкий спектр завдань, спрямованих на забезпечення дотримання митного законодавства, захист національних інтересів і регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Основні функції митного контролю включають [10, с.63]:

1. Контрольно-наглядова функція. Ця функція полягає у здійсненні контролю за дотриманням законодавства під час переміщення товарів і транспортних засобів через державний кордон. Митні органи перевіряють правомірність таких операцій, забезпечують контроль за дотриманням митних правил і нарахуванням митних платежів.
2. Фіскальна функція. Митний контроль забезпечує наповнення державного бюджету через справляння митних платежів, таких як мито, акцизний податок та податок на додану вартість. Фіскальна функція є важливою для забезпечення фінансових потреб держави та економічного розвитку.

3. Регулювальна функція. Митний контроль виконує функцію регулювання зовнішньої торгівлі, впливаючи на імпорту і експорту товарів. Це може включати застосування митних тарифів, квот, ліцензування або нетарифних заходів регулювання, таких як санітарні та фітосанітарні норми.

4. Правоохоронна функція. Митні органи в рамках митного контролю виявляють та запобігають контрабанді, незаконному обігу наркотиків, зброї, культурних цінностей, підроблених товарів та інших заборонених предметів. Ця функція включає розслідування порушень митного законодавства та взаємодію з іншими правоохоронними органами.

5. Статистична функція. Митний контроль забезпечує збір та аналіз статистичних даних про імпортно-експортні операції. Ці дані використовуються для оцінки торговельних потоків, економічних тенденцій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності країни.

6. Захисна функція. Митний контроль спрямований на захист національних інтересів, зокрема національної безпеки, здоров'я населення, екології та економіки. Це досягається шляхом перевірки відповідності товарів санітарним, екологічним, технічним стандартам та нормам безпеки.

7. Аналітична функція. Митний контроль передбачає аналіз ризиків, пов'язаних з порушенням митних правил, а також розробку та впровадження заходів, спрямованих на мінімізацію цих ризиків. Використання системи управління ризиками допомагає підвищити ефективність митного контролю, зосереджуючи зусилля на найбільш ризикових операціях.

8. Забезпечення міжнародних зобов'язань. Митні органи виконують функцію забезпечення дотримання міжнародних угод і конвенцій, що стосуються митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. Це включає впровадження єдиних митних стандартів, правил і процедур відповідно до міжнародних зобов'язань.

Кожна з цих функцій спрямована на створення прозорого, ефективного та надійного митного контролю, який сприяє розвитку економіки, захищає інтереси держави та громадян, а також забезпечує належне виконання міжнародних угод.

Таким чином, митний контроль є ключовим елементом державної політики,

що спрямований на забезпечення законності переміщення товарів через митний кордон, справляння митних платежів та дотримання вимог законодавства. Його сутність полягає у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності з метою захисту економічних інтересів країни, підтримання національної безпеки та контролю за надходженням митних платежів до державного бюджету.

1.2. Форми, види й методи митного контролю та їх правове регулювання

Існуючі функції митного контролю взаємопов'язані з його формами. Під формою митного контролю розуміється напрямок діяльності посадової особи митного органу, що включає застосування певних методів, засобів і способів з метою перевірки дотримання суб'єктами зовнішньоторговельної діяльності положень митного законодавства.

У Митному кодексі України передбачено дев'ять форм митного контролю (рис. 1.1). Однак форми митного контролю можуть бути комбіновані для досягнення максимального рівня нагляду за законністю переміщення товарів. Так, митні органи можуть поєднувати перевірку документів з фізичним оглядом товарів для виявлення невідповідностей, перевірка документів і відомостей часто використовується разом із митним оглядом для швидкої перевірки великих обсягів товарів, пост-митний контроль може бути застосований після інших форм контролю для перевірки правильності сплати митних платежів та відповідності даних документам. Таким чином, форми митного контролю є взаємодоповнюючими та забезпечують комплексний підхід до забезпечення законності зовнішньоекономічної діяльності.

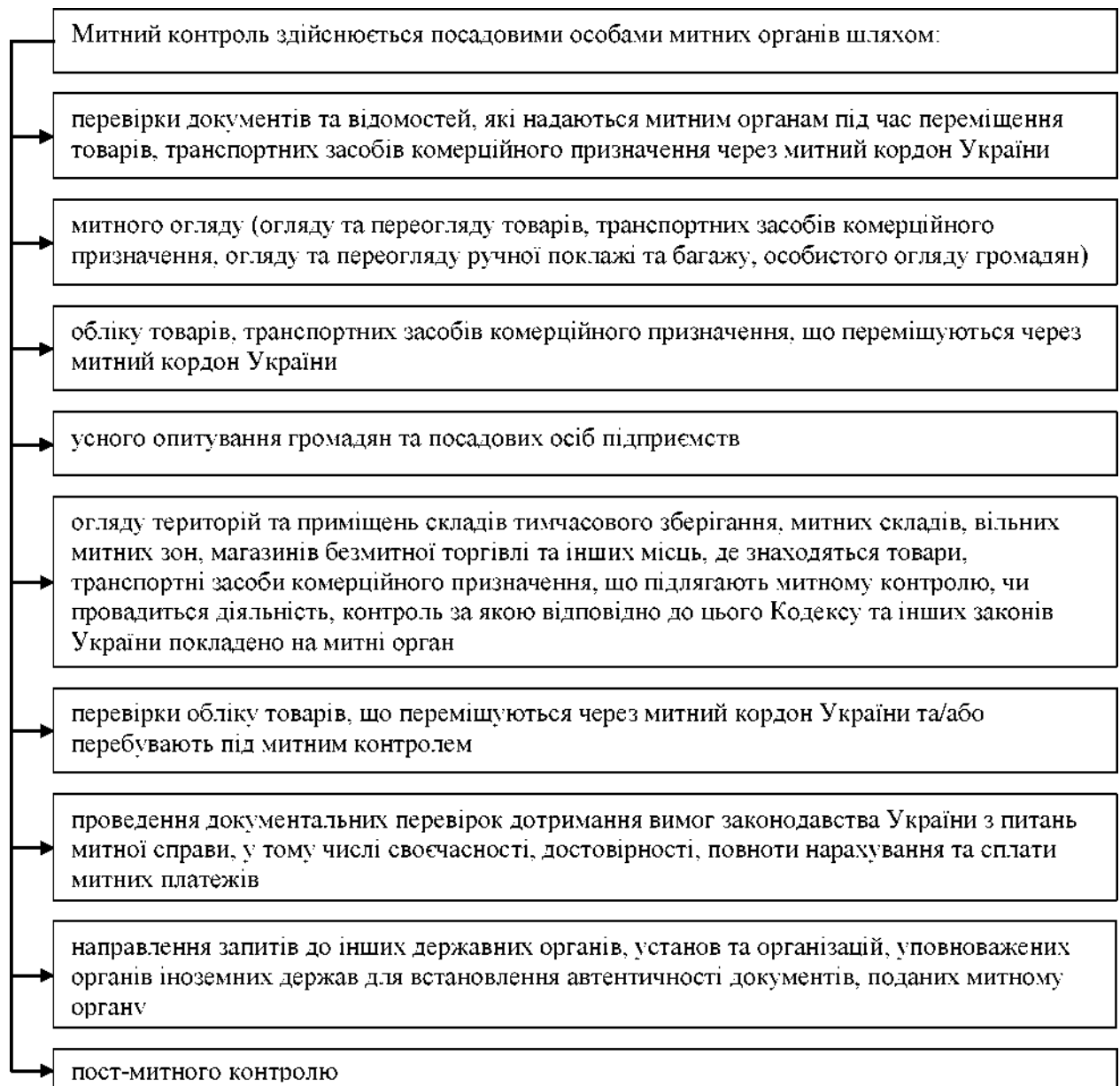

Рис. 1.1. Форми митного контролю в Україні*

* Складено автором на основі [24]

Перевірка документів та відомостей, які надаються митним органам під час переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, є ключовою процедурою митного контролю. Її основна мета полягає в тому, щоб забезпечити дотримання митного законодавства та підтвердити правомірність переміщення товарів.

Сутність перевірки полягає у контролі автентичності документів, ревізії інформації, верифікації митної вартості, аналізі відповідності нетарифним заходам, виявленні ризиків. Тому перевірка документів та відомостей допомагає гарантувати, що товари переміщуються через кордон відповідно до чинного

законодавства, а держава отримує надходження митних платежів до бюджету.

Митний огляд - це одна з ключових форм митного контролю, що полягає у фізичній перевірці товарів, транспортних засобів, ручної поклажі, багажу та громадян, які перетинають митний кордон. Метою митного огляду є забезпечення дотримання митного законодавства, недопущення порушень і захист економічних інтересів держави.

Види митного огляду [19, с.32-33]:

1. Огляд та переогляд товарів. Ця процедура передбачає перевірку вантажів, що переміщуються через кордон. Митний інспектор може перевірити як зовнішній вигляд упаковки, так і вміст товару, щоб переконатися, що він відповідає поданим митним документам. Переогляд проводиться, якщо після первинного огляду виникають підозри щодо достовірності наданої інформації або виникає потреба в додатковій перевірці товарів.

2. Огляд та переогляд транспортних засобів комерційного призначення. Це перевірка транспортних засобів, які використовуються для перевезення товарів через митний кордон, з метою виявлення можливих порушень, контрабанди чи інших протиправних дій. Переогляд здійснюється в разі виникнення сумнівів у правомірності попереднього огляду або виявлення нових обставин.

3. Огляд та переогляд ручної поклажі та багажу. Проводиться для перевірки вмісту особистих речей громадян, що перетинають митний кордон. Митники перевіряють, чи відповідають речі, що перевозяться, встановленим митним правилам. Переогляд може відбуватися, якщо митні органи виявляють підозри щодо наявності предметів, прихованих від контролю.

4. Особистий огляд громадян. Це крайній захід митного контролю, що застосовується лише у випадках обґрунтованої підозри на приховування товарів або інших предметів безпосередньо на тілі громадянина. Особистий огляд проводиться за участю понятих та за умови дотримання законодавчо встановлених процедур.

Облік товарів та транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, - це система заходів, яка забезпечує контроль та реєстрацію всіх товарів і транспортних засобів, що перетинають

кордон. Цей облік є важливою частиною митного контролю, що дозволяє забезпечити виконання вимог законодавства та запобігання порушенням під час переміщення товарів.

Усне опитування громадян та посадових осіб підприємств - це форма митного контролю, що використовується митними органами для збору інформації про обставини переміщення товарів або транспортних засобів через митний кордон України. Метою цього заходу є виявлення можливих порушень митного законодавства та підтвердження або уточнення даних, зазначених у митних деклараціях чи інших документах.

Огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць - це одна з форм митного контролю, що здійснюється митними органами для забезпечення дотримання законодавства щодо переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон. Огляд може включати перевірку документації, наявності товарів, стану їх зберігання та відповідності заявленим даним у митних деклараціях. Огляд здійснюється з метою запобігання правопорушенням, наприклад, контрабанді, недотриманню тарифних та нетарифних заходів, або незаконному отриманню пільг у сплаті митних платежів до бюджету [6, с.150].

Перевірка обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем, - це процес перевірки правильності та повноти ведення підприємствами або особами обліку товарів та транспортних засобів, що перетинають митний кордон України. Це є важливою частиною митного контролю, спрямованою на запобігання порушенням митних правил і забезпечення правильного декларування товарів.

Документальна перевірка дотримання вимог законодавства України з питань митної справи - це процедура, під час якої митні органи перевіряють відповідність дій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності вимогам митного законодавства на основі документів, пов'язаних з переміщенням товарів через митний кордон України. Така перевірка спрямована на забезпечення законності та правомірності митних операцій, а також контроль правильності обчислення та сплати митних платежів.

Направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, а також уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу - це процедура, яку використовують митні органи України для перевірки достовірності документів, що подаються при здійсненні митних операцій (декларування товарів, сплата митних платежів тощо).

Пост-митний контроль - це система заходів, які митні органи здійснюють після завершення митного оформлення товарів і пропуску їх через митний кордон. Метою пост-митного контролю є перевірка дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності вимог митного та іншого законодавства, правильності декларування товарів, сплати митних платежів до бюджету.

Митний кодекс України виокремлює не тільки форми, а й види митного контролю, серед яких [24]:

1. Попередній контроль, що регулюється ст. 335 Митного кодексу України. Цей вид передбачає подання попередньої митної декларації до перетину товаром або транспортним засобом митного кордону. Законодавство вимагає, щоб особи, які переміщують товари, надали попередні документи і дані, що дозволяють митним органам підготуватися до проведення контролю.

2. Поточний контроль. Ст. 318-320 Митного кодексу України регулюють поточний контроль, який здійснюється безпосередньо в пунктах пропуску через державний кордон або в місцях митного оформлення. Законодавство визначає, що митний контроль може включати перевірку документів, огляд транспортних засобів і товарів, зважування та інші форми, необхідні для перевірки законності переміщення товарів.

3. Подальший контроль. Ст. 346 Митного кодексу України передбачає можливість проведення митного контролю після випуску товарів у вільний обіг. Цей контроль є важливим інструментом для забезпечення виконання вимог митного законодавства. Правове регулювання зобов'язує митні органи здійснювати перевірку правильності нарахування митних платежів і податків після завершення митного оформлення.

4. Вибірковий контроль. Це вид регулюється ст. 335 Митного кодексу України. Вибірковий контроль застосовується на основі аналізу ризиків, що дає

змогу митним органам зосередити свої зусилля на найбільш ризикованих операціях. Законодавство визначає критерії ризиків, які можуть стати підставою для здійснення більш ретельного контролю.

5. Спрощений контроль. Митний кодекс України передбачає спрощені процедури для певних категорій товарів або суб'єктів (наприклад, авторизовані економічні оператори), коли митні процедури спрощуються для зниження адміністративного навантаження на бізнес. Це може включати скорочені форми митного оформлення та швидший пропуск через кордон. Законодавство визначає вимоги до учасників, які мають право на такі процедури.

Під методом митного контролю розуміється сукупність заходів, що застосовуються митними органами для перевірки дотримання митного законодавства при переміщенні товарів, транспортних засобів і осіб через державний кордон. Аналіз існуючої практики митного контролю дозволяє виділити такі методи [1, с.40-41]:

- а) за способом здійснення:
 - методи документального контролю (перевірка документів та відомостей про товари, що підлягають митному контролю);
 - методи фактичного контролю (контроль фізичних характеристик задекларованих товарів, засобів ідентифікації, наявності чи відсутності товарів та транспортних засобів);
- б) залежно від рівня контролю:
 - методи суцільного митного контролю (коли застосовуються всі форми митного контролю);
 - методи вибіркового митного контролю (коли застосовуються ті форми митного контролю, які є достатніми для забезпечення дотримання митного законодавства);
- в) залежно від предмета контролю:
 - методи митного контролю товарів: імпорتنих (ввезених), експортних (вивезених), транзитних;
 - методи митного контролю транспортних засобів: морських, річкових та повітряних суден, залізничних поїздів, автотransпортних засобів;

г) залежно від характеру участі держав-членів митних союзів у здійсненні контролю:

- методи двостороннього митного контролю (коли митний контроль здійснюють митні органи кожної держави окремо);
- методи одностороннього митного контролю (коли митний контроль здійснюють митні органи лише однієї держави);
- методи спільного митного контролю (коли митний контроль здійснюється спільними зусиллями митних органів держав).

Форми та методи митного контролю тісно взаємопов'язані, оскільки вони разом забезпечують ефективне виконання завдань митних органів. Форми митного контролю визначають загальну організаційну структуру та спосіб проведення контролю, тоді як методи є конкретними інструментами для досягнення цілей митного контролю в межах визначених форм.

Таким чином, ефективність митного контролю залежить від взаємодії форм, видів і методів контролю, де вибір відповідного заходу чи засобу залежить від типу операції, її ризиків і цілей контролю.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА НАДХОДЖЕННЯ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Взаємозв'язок митного контролю та надходжень державного бюджету від сплати митних платежів

Митний контроль виконує важливу роль у забезпеченні належного надходження податків і зборів до державного бюджету. Цей процес впливає на економічне благополуччя держави та сприяє її фінансовій стійкості.

Однією з основних функцій митного контролю є забезпечення сплати митних платежів. Митні платежі - це сукупність податків і зборів, які сплачуються при переміщенні товарів через митний кордон держави. Вони є важливим інструментом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та значним джерелом надходжень до державного бюджету.

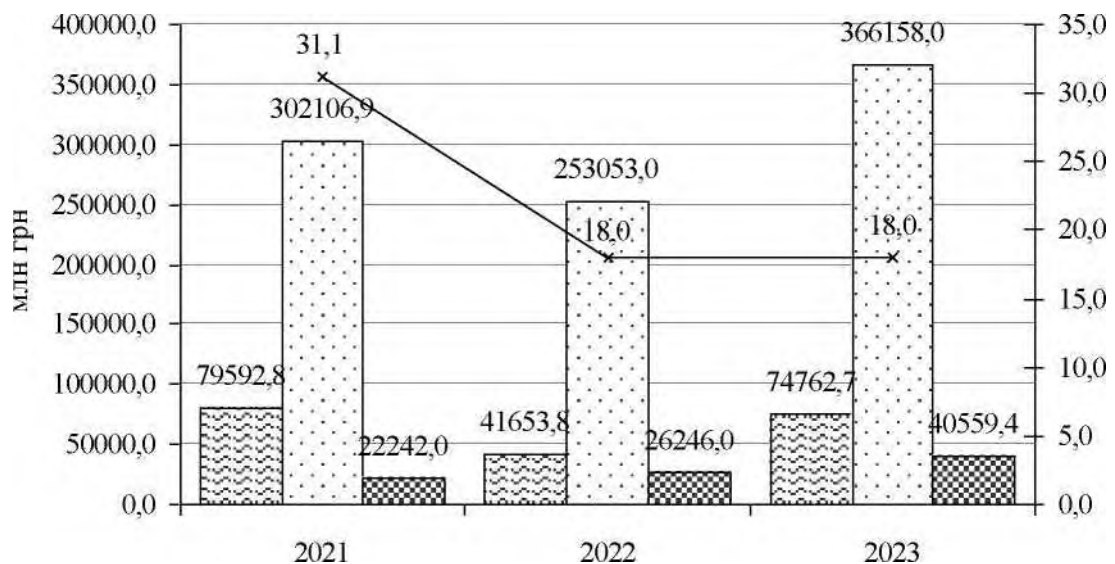
До митних платежів належать:

1. Мита. Ввізне мито є основним видом мита, яке стягується при ввезенні товарів на територію країни. Вивізне мито є різновидом мита, яке сплачується при вивезенні товарів за межі країни. Сезонне мито є видом мита, яке вводиться на певні види товарів на обмежений період року, зазвичай для регулювання сезонних коливань пропозиції і попиту на певну продукцію, найчастіше сільськогосподарську. Особливі види мита застосовуються в окремих випадках для захисту національної економіки від несприятливих впливів, зокрема від демпінгового імпорту, нечесної конкуренції або загроз економічним інтересам держави. Види особливого мита включають: антидемпінгове мито, компенсаційне мито, спеціальне мито та додатковий імпортний збір.

2. Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) є непрямим податком, який нараховується на окремі види товарів та продукції, що визнаються підакцизними. Цей податок сплачується при імпорті таких товарів і включається в їхню ціну, що зрештою впливає на кінцевого споживача. Акцизний податок виконує фіскальну функцію, але також регулює споживання шкідливих або небезпечних для здоров'я та навколишнього середовища товарів.

3. Податок на додану вартість (ПДВ) з ввезених на митну територію України товарів є непрямим податком, який сплачується при імпорті товарів на територію України. Цей податок включається до ціни товару, що сплачується споживачами. Він виконує важливу фіскальну функцію, забезпечуючи значний внесок до державного бюджету України.. ПДВ також забезпечує рівні умови для товарів вітчизняного виробництва та імпортованої продукції.

У 2021-2023 рр. фіскальна роль митних платежів дещо знизилась (рис. 2.1).

І І Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)

І І Податок на додану вартість з ввезених на митну територію України товарів

І І Мито

× Частка митних платежів у доходах державного бюджету

Рис. 2.1. Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [30]

Динаміка надходження митних платежів до Державного бюджету України у 2021-2023 рр. відображає вплив низки факторів, таких як економічна активність, зовнішньоекономічні відносини, зміни в законодавстві, а також геополітична ситуація. Так, 2021 р. був відносно стабільним з точки зору митних надходжень. Після кризи, викликані пандемією COVID-19, світова економіка почала відновлюватися. Відновлення міжнародної торгівлі призвело до збільшення обсягів імпорту та експорту, що позитивно вплинуло на митні платежі. Втручання Росії в Україну у лютому 2022 р. різко змінило економічну ситуацію, зокрема й на митниці. Через військові дії економіка України зазнала значного спаду, що вплинуло на зменшення обсягів зовнішньої торгівлі. У 2023 р. Україна почала поступово відновлювати свою економічну активність, попри триваючі військові дії. Зовнішня допомога, підтримка міжнародних партнерів та відновлення бізнесу сприяли зростанню обсягів зовнішньоекономічної діяльності.

Надходження митних платежів до Державного бюджету України залежало також і від ефективності митного контролю. Так, у 2021 р. митний контроль

стабільно функціонував. Державна митна служба зосередилася на забезпеченні правильного декларування товарів, запобіганні контрабанді та ухиленню від сплати митних платежів. Це сприяло зростанню надходжень до бюджету, оскільки підвищена увага до контролю якості та точності декларування призводила до зменшення зловживань. Початок повномасштабного російського вторгнення Росії у 2022 р. спричинило кардинальні зміни у системі митного контролю. Багато пунктів пропуску було закрито через бойові дії, а економічна активність значно знизилась. В умовах війни уряд зосередився на забезпеченні критично важливого імпорту (зокрема військових і гуманітарних товарів) і тимчасово послабив митний контроль для прискорення ввезення таких товарів. У 2022 р. значно спрощувалися митні процедури для деяких категорій товарів, включно з тимчасовим скасуванням митних зборів на імпорт автомобілів і гуманітарних товарів. Це призвело до зниження митних платежів, оскільки митні органи не мали можливості ефективно перевіряти обсяги імпортованих товарів та контролювати правильність сплати мита, ПДВ та акцизного податку. Через послаблення митного контролю та зниження обсягів імпорту надходження митних платежів у 2022 р. впали на 46,45%, що є значним зменшенням порівняно з 2021 р. У другій половині 2022 р. і протягом 2023 р. уряд поступово повертав митні правила на попередній рівень, зокрема скасував пільги на ввезення автомобілів та інших товарів. Це дало можливість відновити роботу митних органів у напрямку суворого контролю за імпортом і коректним нарахуванням митних платежів. Відтак, у 2023 р. з відновленням митного контролю почали збільшуватися надходження до державного бюджету. Митні органи активніше перевіряли товари, що ввозяться, на предмет правильності їх декларування та сплати митних зборів. Це призвело до зростання надходжень митних платежів на 50,02%. Відновлення митного контролю сприяло поверненню до стабільних доходів від мита, ПДВ та акцизного податку.

У 2021-2023 рр. митний контроль зосереджувався головним чином на контролі митної вартості товарів, адже у структурі митних платежів переважав ПДВ, надходження якого безпосередньо залежать від митної вартості (рис. 2.2).

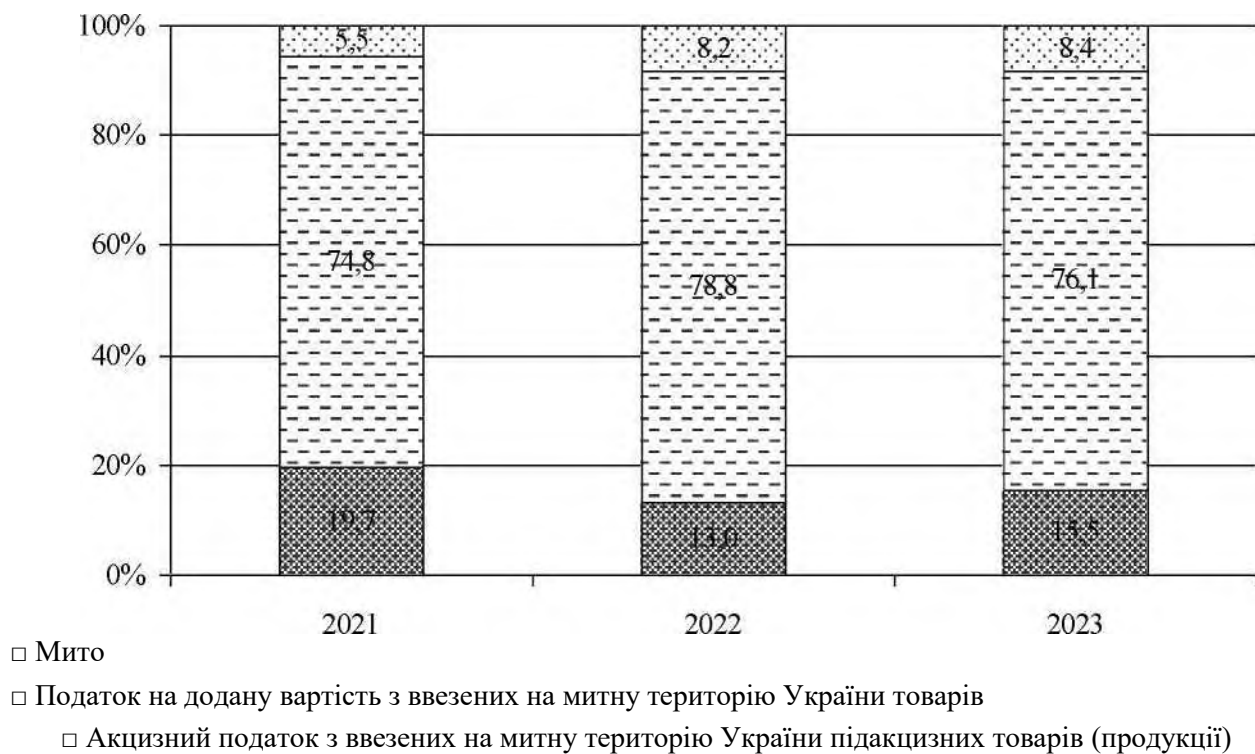

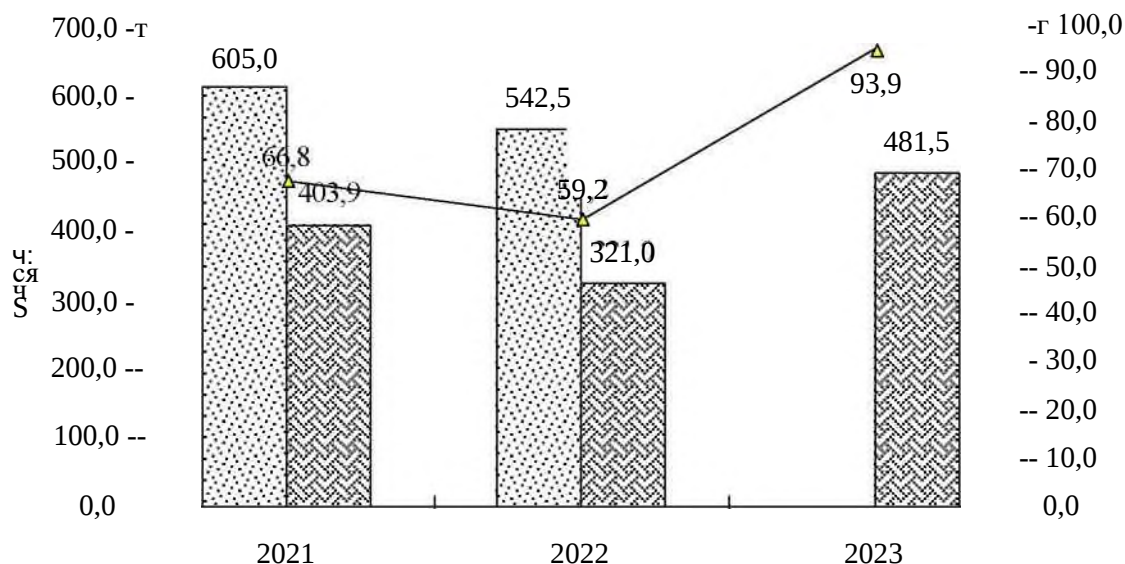
Рис. 2.1. Структура надходження митних платежів до Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [30]

Структура митних платежів за 2021-2023 рр. зазнала суттєвих змін під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема пандемії, війни та

економічної нестабільності. ПДВ залишався основним джерелом митних надходжень (в середньому його частка становила 76,6%). У зв'язку з війною активізувалися заходи торговельного захисту, включно із запровадженням нових антидемпінгових та спеціальних мит на товари з певних країн, відтак частка мита зросла з 5,5% у 2021 р. до 8,4% у 2023 р. Акцизний податок відігравав важливу роль у компенсуванні втрат бюджету через скорочення інших податкових надходжень, проте застосування знижених акцизних ставок на операції з імпорту пального призвели до скорочення його частки з 19,7% у 2021 р. до 15,5% у 2023 р.

У 2021-2023 рр. спостерігалось значне недонадходження імпортного податку на додану вартість до Державного бюджету України (рис. 2.3).

—□— Заплановані надходження Е5S3 Фактичні надходження —д— Рівень

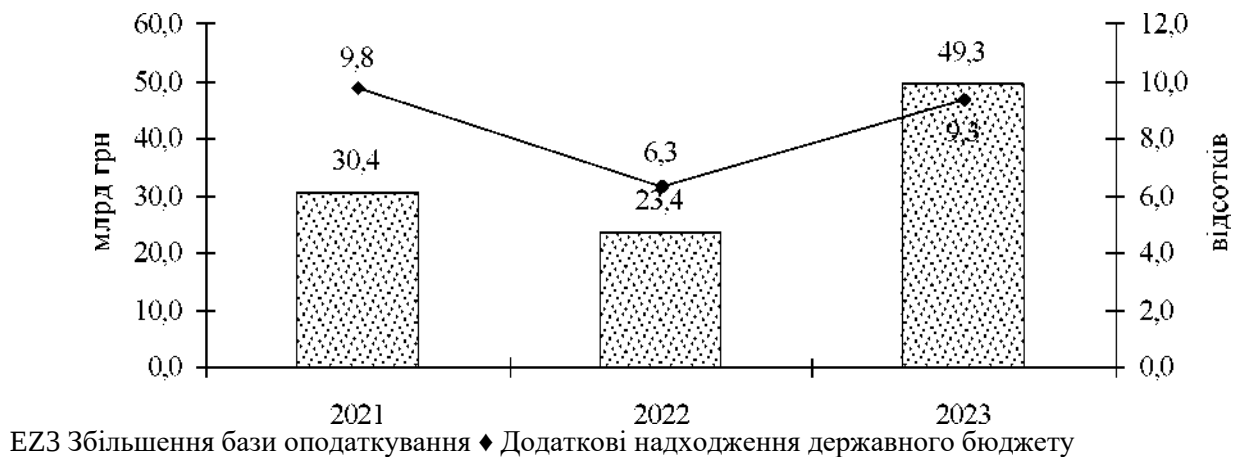
Рис. 2.3. Заплановані та фактичні надходження митних платежів до Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [30]

У 2021 р. рівень фактичних надходжень митних платежів до державного бюджету складав 66,8%. Зазначене пов'язано з тим, що світова економіка ще відчувала наслідки пандемії, що призвело до зниження обсягів міжнародної торгівлі. Закриття кордонів, логістичні проблеми та зниження попиту на імпорتنі товари негативно вплинули на обсяги імпорту та відповідно на надходження митних платежів. У 2022 р. рівень фактичних надходжень митних платежів до державного бюджету становив 59,2%. Така ситуація склалася через війну, коли у

відповідь на гуманітарну кризу та потребу в швидкому забезпеченні населення, уряд України ввів тимчасові пільги з непрямих податків для ряду імпортованих товарів (продукти харчування, медичні засоби, гуманітарна допомога тощо), що призвело до значного зменшення податкових надходжень. У 2023 р. рівень фактичних надходжень митних платежів до державного бюджету дорівнював 93,9%. Це обумовлено тим, що уряд переглянув пільги, пов'язані з імпортованими непрямими податками, скасувавши деякі з них, що призвело до збільшення обсягу податків, які стягуються з імпортованих товарів.

Компенсатором недонадходження митних платежів до державного бюджету стало здійснення митними органами контролю правильності визначення митної вартості товарів (рис. 2.4).

EZ3 Збільшення бази оподаткування ♦ Додаткові надходження державного бюджету

Рис. 2.4. Результати здійснення митними органами контролю правильності визначення митної вартості товарів у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

Протягом 2021-2023 рр. митні органи активно виявляли випадки заниження митної вартості товарів з метою ухилення від сплати податків. Це відображалось у результатах додаткових перевірок і коригувань митної вартості, що призводило до донарахувань податків і зборів. У зв'язку з новими викликами, такими як військові дії та економічна нестабільність, митні органи збільшили кількість перевірок митної вартості. Особлива увага приділялася товарам з високим ризиком ухилення від сплати митних платежів. Крім того, у 2021-2023 рр. митні органи вдосконалили використання систем управління ризиками для вибіркового контролю митної вартості. Це дозволило ефективніше використовувати ресурси, фокусуючи увагу

на операціях з підвищеними ризиками. Впровадження електронних систем подачі митних декларацій дозволило скоротити час на перевірку митної вартості, а також підвищити прозорість та ефективність контролю.

Також додаткові надходження до державного бюджету забезпечувались завдяки проведенню перевірок з метою підтвердження автентичності документів, які надавались під час митного оформлення для підтвердження заявленої митної вартості товарів (рис. 2.5).

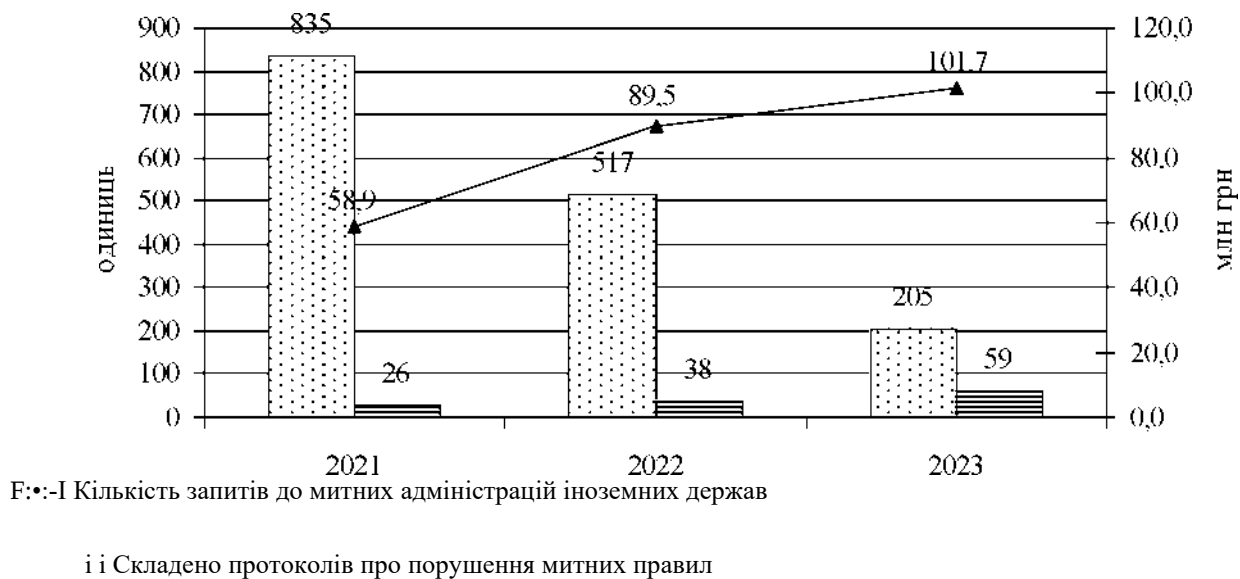

Рис. 2.5. Результати здійснення митними органами перевірок автентичності документів у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

У 2021-2023 рр. митні органи проводили перевірки, щоб встановити, чи відповідають документи (рахунки-фактури, контракти, платіжні доручення, транспортні документи тощо) фактичним умовам зовнішньоекономічної угоди. Одним із ключових завдань цих перевірок було виявлення спроб заниження митної вартості товарів шляхом надання недостовірних або підроблених документів. У 2021 р. перевірки документів дозволили встановити факт надання недостовірних рахунків-фактур, що призвело до donарахування митних платежів і штрафів. У 2022 р. в умовах зниження обсягів імпорту митні органи зосередили увагу на перевірках автентичності документів на товари, що надходили через пільгові

режими або гуманітарну допомогу. Виявлені випадки невідповідностей документів свідчили про спроби імпортерів знизити митну вартість під прикриттям особливих режимів. У 2023 р. у зв'язку з частковою стабілізацією ситуації та відновленням імпорتنих операцій, митні органи активізували перевірки документів для підтвердження заявленої вартості товарів. Завдяки удосконаленню системи моніторингу ризиків, у 2023 р. було виявлено більше випадків надання фальшивих або підроблених документів. Це призвело до донарахування значних сум митних платежів, включаючи ПДВ, акцизний податок та ввізне мито.

Таким чином, митний контроль має балансувати між фіскальними пріоритетами (забезпечення належних надходжень до бюджету) та потребами спрощення процедур для прискорення міжнародної торгівлі. Чим ретельніше здійснюється митний контроль, тим вищою є ймовірність коректного нарахування митних платежів, але занадто жорсткий контроль може негативно вплинути на швидкість проходження товарів через кордон.

2.2. Аналіз фіскальних пріоритетів заходів митного контролю

Взаємозв'язок митного контролю та фіскальних пріоритетів держави є важливим елементом у забезпеченні стабільності економіки, виконанні бюджету та підтриманні правопорядку в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Митний контроль виконує низку функцій, які прямо впливають на фіскальну сферу держави, сприяючи досягненню її пріоритетів. Насамперед митний контроль має на меті забезпечення повного та своєчасного надходження митних платежів, таких як ввізне та вивізне мито, акцизний податок і ПДВ. Ці надходження є важливою частиною державного бюджету. Тому першочерговим фіскальним пріоритетом митного контролю є формування доходної частини бюджету та забезпечення фінансової стійкості держави.

Крім того, митний контроль орієнтований на забезпечення інших фіскальних пріоритетів держави. Одним із таких фіскальних пріоритетів є запобігання втратам державного бюджету через незаконні операції, яке реалізується завдяки перешкоджанню контрабанді та порушенням митних правил. Останні підривають

фіскальні інтереси держави, адже вона втрачає значні фінансові ресурси. Митний контроль передбачає заходи для боротьби з контрабандою та протидії порушенням митних правил (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Боротьба з контрабандою та протидія порушенням митних правил в Україні у 2021-2023 рр.*

Заходи митного контролю	2021	2022	2023
Протидія контрабанді наркотичних засобів			
виявлено фактів переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів	1143	513	834
складено протоколів про порушення митних правил	495	240	398
направлено до правоохоронних органів повідомлення про протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України	606	330	522
виявлено фактів незаконного переміщення через митний кордон України зброї, боєприпасів, вибухових речовин, спецзасобів	436	309	343
складено протоколів про порушення митних правил	293	106	119
направлено до правоохоронних органів повідомлення про протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України	186	213	237
Протидія порушенням митних правил			
виявлено порушень митних правил	1258 2	1109 8	1193 5
вартість предметів правопорушень, млрд грн	2,8	3,0	8,9
вартість вилучених предметів правопорушень, млн грн	564	700	938
сума застосованих митницями адміністративних стягнень у вигляді штрафу, млн грн	489	770	110
сума накладених судами стягнень у вигляді конфіскації товарів і штрафів, млрд грн	1,7	1,8	2
сума коштів, перерахована до державного бюджету, млн грн	147	103	178

* Складено автором на основі [29]

У 2021 р. уряд України активізував заходи з боротьби з контрабандою, що було зумовлено зростанням тіньової економіки та втратою бюджетних надходжень через незаконне переміщення товарів через державний кордон. У зв'язку з війною в Україні ситуація у сфері митного контролю у 2022 р. значно ускладнилася, зокрема через тимчасову втрату контролю над частиною державного кордону. Однак боротьба з контрабандою продовжувалася навіть у складних умовах. У 2023 р. відновлення економічної діяльності та підвищена увага до безпеки державного кордону після військових дій сприяли подальшій активізації боротьби з контрабандою. Тому завдяки активній боротьбі з контрабандою, зросли надходження до державного бюджету від легальних зовнішньоекономічних операцій. У досліджуваному періоді кількість зафіксованих порушень митних правил, зокрема спроб заниження митної вартості, приховування частини вантажу або надання недостовірних документів, скоротилася. При чому сума коштів, перерахована до державного бюджету, збільшилася з 147 млн грн у 2021 р. до 178

млн грн у 2023 р.

Наступним фіскальним пріоритетом, на який орієнтований митний контроль, є підтримка національного виробника та захист внутрішнього ринку, що призводить до зростання бази оподаткування, а також збільшує надходження від оподаткування вітчизняних підприємств і їхніх працівників. Митний контроль регулює переміщення товарів через кордон з метою захисту вітчизняного виробника від недобросовісної конкуренції, таких як демпінгові товари або контрафактна продукція. Це дозволяє державі підтримувати свої економічні пріоритети. Митний контроль: виявляє порушення в імпорті товарів, які шкодять національній економіці, і накладає відповідні мита або обмеження.

У 2021-2023 рр. митними органами забезпечено реалізацію та адміністрування 42 у 2021 р., 35 у 2022 р. та 38 у 2023 р. рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі, якими запроваджено захисні заходи нетарифного регулювання (особливі види мита). Також здійснено підготовку матеріалів на засідання зазначеної комісії під час проведення антидемпінгових та спеціальних розслідувань.

Серед особливих видів мита найбільшого поширення набуло застосування спеціального та антидемпінгового мита (рис. 2.6).

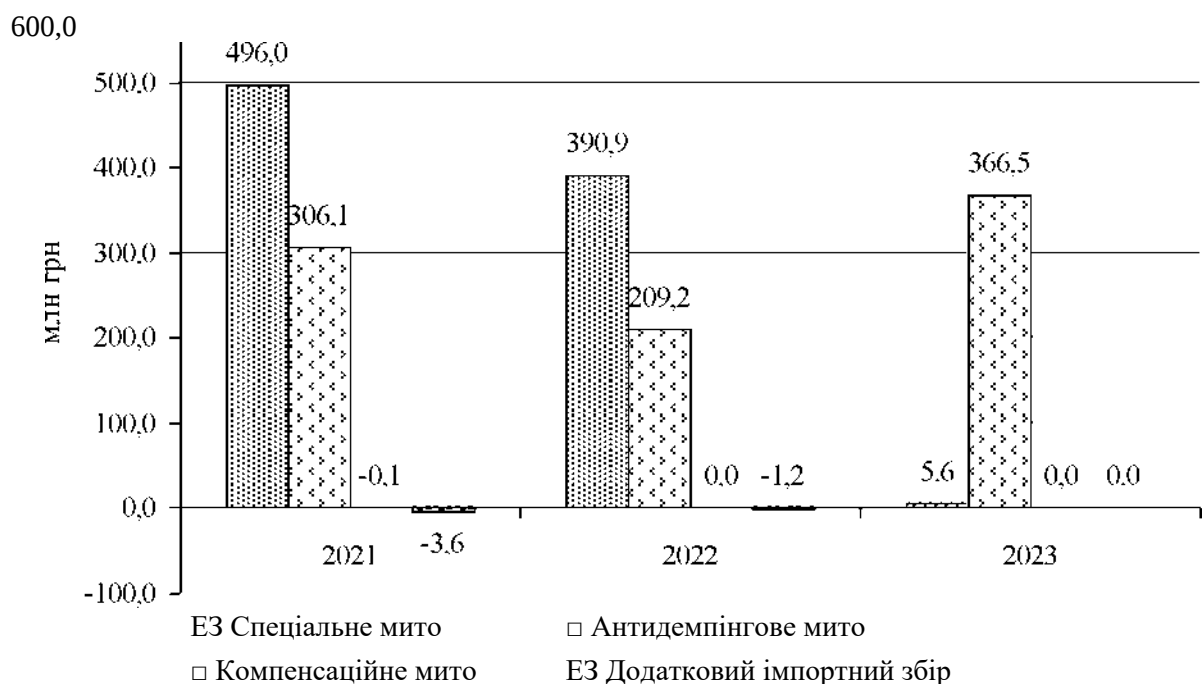

Рис. 2.6. Динаміка надходжень від особливих видів мита до Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

* Складено автором на основі [29]

У 2021 р. антидемпінгові мита активно застосовувались щодо імпорту з різних країн, зокрема проти товарів із Китаю та Росії, щоб захистити українські підприємства у металургійній, хімічній та текстильній галузях. Спеціальні мита застосовувалися для стримування імпорту певних товарів, що перевищували безпечний для ринку обсяг (наприклад, мінеральні добрива). Внаслідок війни багато торговельних процесів і митних процедур було змінено або тимчасово скасовано. Протягом першої половини 2022 р. з'являлися ініціативи щодо тимчасового скасування митних бар'єрів для полегшення критичного імпорту та підтримки економіки під час війни. У другій половині 2022 р. деякі антидемпінгові та спеціальні мита поступово поверталися в дію, особливо на критично важливі товари, такі як хімічна продукція і металургія. Відновлювальні процеси та поступове повернення до більш регулярної митної політики включало реанімацію антидемпінгових розслідувань і запровадження нових мит на товари з країн, що проводять недобросовісну торговельну політику. У 2023 р. антидемпінгові мита продовжували залишатися ключовим інструментом для захисту ринку. Було завершено декілька розслідувань щодо демпінгового імпорту із Туреччини, Білорусі, Росії та інших країн. Зокрема, було введено або продовжено антидемпінгові заходи щодо імпорту сталевих канатів, хімічних продуктів і цементу. У відповідь на військові дії, економічний тиск і санкції, Україна запровадила жорсткіші мита на імпорт товарів із Росії, що були спрямовані не лише на захист економіки, але й на обмеження фінансування держави-агресора через експорт до України.

Ще один фінансовий пріоритет полягає у довгостроковому контролі за сплатою митних платежів завдяки проведенню пост-митного контролю, в результаті якого бюджет отримує додаткові надходження у випадках, коли виявляються порушення. Пост-митний контроль дозволяє здійснювати перевірки після випуску товарів у вільний обіг, що допомагає виявляти помилки або навмисні порушення щодо сплати митних платежів. За допомогою пост-митного контролю виявляються порушення, що можуть бути пропущені під час первинного контролю, тим самим забезпечуючи додаткові надходження до державного бюджету.

З 2023 р. в Україні реалізовується пілотний проєкт здійснення пост-митного контролю, за результатами якого за період з 1 листопада по 25 грудня 2023 р. до державного бюджету було перераховано 529,1 тис. грн, а очікувані надходження від цього контролю становили приблизно 2,6 млн грн. Пілотний проєкт реалізується шляхом залучення до пост-митного контролю фахівців митних органів, які здійснюють ретельний аналіз документів, перевіряють правильність визначення митної вартості, класифікації товарів за УКТЗЕД, дотримання заходів нетарифного регулювання та виконання умов надання пільг. Це допомагає виявляти порушення, які могли бути допущені під час оформлення митних декларацій.

Пост-митний контроль був розпочатий Київськими та Львівськими митницями за 115 митними деклараціями (МД), з яких завершено 53. Порушення виявлено у 19 МД, зокрема: в 11 випадках - у сфері контролю правильності визначення митної вартості товарів, у 4 - щодо правильності класифікації товарів за УКТЗЕД, в 1 - стосовно надання пільг в оподаткуванні та своєчасності сплати митних платежів, і в 4 випадках - щодо дотримання заходів нетарифного регулювання.

Черговим фіскальним пріоритетом, який реалізовується завдяки митному контролю, є забезпечення фіскальної дисципліни через автоматизовану систему управління ризиками (АСУР). Внаслідок зменшення можливостей для ухилення від сплати митних платежів і підвищення ефективності контролю забезпечується зростання доходів до державного бюджету.

АСУР дозволяє митним органам автоматизувати процеси перевірки митних декларацій та зосередитися на найбільш ризикових операціях, що знижує кількість ручних перевірок та пришвидшує митне оформлення доброчесних підприємств. Цей підхід сприяв зменшенню часу митного оформлення і зниженню витрат підприємств на затримки товарів, одночасно підвищуючи контроль за потенційними порушеннями. У результаті зросли надходження митних платежів, оскільки менше підприємств вдавались до маніпуляцій з митною вартістю чи класифікацією товарів.

АСУР постійно аналізує митні декларації на основі даних про ризики, таких

як: заниження митної вартості, неправильна класифікація товарів за УКТЗЕД, використання фальшивих документів тощо. У 2021-2023 рр. система допомагала виявляти такі порушення, що дозволило уникнути значних втрат бюджету через ухилення від сплати митних платежів. Це безпосередньо сприяло підвищенню рівня фактичних надходжень до державного бюджету.

АСУР допомагала виявляти спроби підприємств уникнути сплати ПДВ на імпортовані товари, шляхом заниження митної вартості або інших порушень. Як результат, зростали надходження ПДВ від імпорту, що становить значну частку митних платежів до бюджету.

Автоматизація процесів управління ризиками дозволила мінімізувати людський фактор у прийнятті рішень щодо перевірки митних декларацій, що сприяло зменшенню корупційних ризиків. Це, своєю чергою, забезпечило чесне та прозоре стягнення митних платежів, що позитивно вплинуло на зростання їх надходжень до бюджету.

У 2021-2023 рр. економічні виклики, викликані пандемією, війною та глобальними логістичними проблемами, потребували від митної служби гнучкості у системі управління ризиками. АСУР продемонструвала здатність адаптуватися до нових викликів і забезпечувати контроль в умовах мінливого середовища, що підтримувало стабільний рівень надходжень митних платежів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Частка митних декларацій, щодо яких за результатами виконання митницями Держмитслужби визначених АСУР митних формальностей було фактично виявлено розбіжності у 2021-2023 рр.

Назва митниці	2021	Цільове значення	2022	Цільове значення	2023	Цільове значення
Київська митниця	7,44%	добре	7,00%	добре	7,00%	добре
Житомирська митниця	8,57%	добре	9,00%	добре*	10,00%	відмінно*
Чернігівська митниця	10,69%	відмінно	12,00%	відмінно*	13,00%	відмінно*
Дніпровська митниця	7,94%	добре	11,00%	відмінно	11,00%	відмінно
Запорізька митниця	11,74%	відмінно	14,00%	відмінно*	14,00%	відмінно*
Рівненська митниця	4,28%	задовільно	7,00%	добре*	7,00%	добре*
Волинська митниця	6,86%	добре	8,00%	добре	8,00%	добре
Івано-Франківська митниця	6,10%	добре	8,00%	добре	8,00%	добре
Львівська митниця	4,75%	задовільно	6,00%	добре	7,00%	добре
Закарпатська митниця	3,09%	задовільно	5,00%	задовільно	5,00%	задовільно
Хмельницька митниця	5,65%	добре	7,00%	добре	8,00%	добре
Вінницька митниця	8,26%	добре	10,00%	відмінно	9,00%	добре

Тернопільська митниця	8,64%	добре	12,00%	відмінно	15,00%	відмінно
Чернівецька митниця	4,92%	задовільно	6,00%	добре	5,00%	задовільно
Одеська митниця	3,29%	задовільно	8,00%	відмінно	11,00%	відмінно
Миколаївська митниця	3,57%	задовільно	7,00%	добро**	3,00%	задовільно*
Митниця в Херсонській області, АРК і м. Севастополі*	14,61%	відмінно	0,00%	*	0,00%	*
Донецька митниця*	13,13%	відмінно	0,00%	*	0,00%	*
Луганська митниця*	8,66%	добре	0,00%	*	0,00%	*
Сумська митниця	7,84%	добре	13,00%	відмінно*	16,00%	відмінно*
Полтавська митниця	5,21%	задовільно	10,00%	відмінно	12,00%	відмінно
Харківська митниця	8,03%	добре	10,00%	добре**	14,00%	відмінно**
Кропивницька митниця	12,42%	відмінно	12,00%	відмінно	20,00%	відмінно
Черкаська митниця	6,65%	добре	13,00%	відмінно	13,00%	відмінно
Енергетична митниця	2,03%	незадовільно	2,00%	незадовільно*	4,00%	задовільно

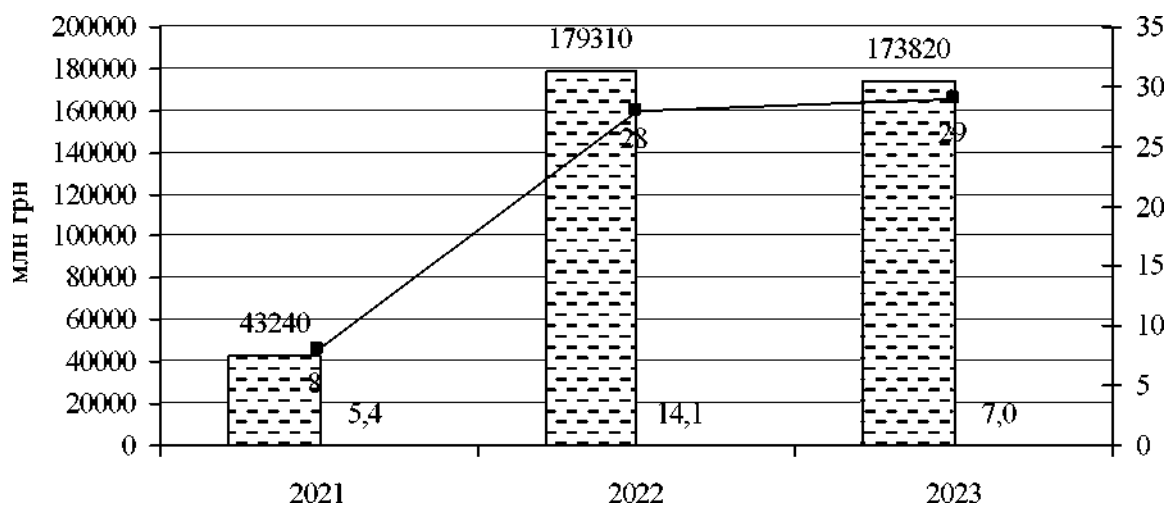
* митниці не працювали або частково не працювали у зв'язку із простоем

** Складено автором на основі [29]

До фіскальних пріоритетів, які забезпечуються через митний контроль, налужить стимулювання економічного розвитку та підтримка стратегічних секторів національної економіки, що в майбутньому уможливить зростання надходжень до бюджету держави.

Держава може використовувати митний контроль для реалізації фіскальних преференцій, таких як зниження або звільнення від митних платежів у межах спеціальних економічних зон або для певних товарів, що сприяє стимулюванню розвитку окремих галузей або залученню інвестицій.

Митний контроль: забезпечує правильне застосування пільгових режимів, перевіряючи законність та умови надання преференцій (рис. 2.7).

Г- --Г Загальна сума звільнень від сплати митних платежів при імпорті

—■— Кількість підготовлених і направлених митницям листів-доручень щодо вжиття заходів за фактами неправомірного надання пільг та відстрочень зі сплати митних платежів

Рис. 2.7. Результати митного контролю щодо забезпечення правильного застосування пільгового митного оподаткування у 2021-2023 рр.* *

Складено автором на основі [29]

У 2021-2023 рр. митний контроль відіграв ключову роль у забезпеченні правильного застосування звільнень від сплати митних платежів при імпорті. Це включало перевірку документів, що підтверджували право на звільнення, таких як пільги для товарів оборонного призначення, гуманітарної допомоги, або для певних категорій підприємств, зокрема тих, що пов'язані з військовими потребами.

За цей період були виявлені порушення у сфері застосування митних пільг. Основні порушення стосувалися спроб неправомірно отримати звільнення від сплати ПДВ чи мита при ввезенні товарів. Наприклад, у 2022 р. значно зросли обсяги митних пільг через спеціальні звільнення, пов'язані з воєнним станом і оборонними потребами. Однак у 2023 р. ці пільги скоротилися, особливо після завершення дії тимчасових звільнень.

Протягом 2023 р. найбільші обсяги митних пільг були надані при імпорті товарів для оборонного сектору, але при цьому митні органи посилили контроль за правильністю застосування цих пільг. Це зокрема стосується таких випадків, як ввезення безпілотних літальних апаратів, де було ретельно перевірено документи та дотримання вимог законодавства.

Таким чином, митний контроль і фіскальні пріоритети держави мають тісний взаємозв'язок. Ефективна діяльність митних органів сприяє не тільки виконанню бюджетних зобов'язань, а й забезпеченню національних економічних інтересів, запобіганню незаконному переміщенню товарів і підтримці фіскальної дисципліни.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

3.1. Тенденції та перспективи цифрової трансформації митного контролю

Процеси цифровізації у світі не викликають сумнівів. Закономірний той факт, що вони істотно впливають на всі сфери соціальної взаємодії. Митна сфера займає тут особливе місце з урахуванням того, що процеси надання митних послуг найбільш виразно відображають зміни, що відбуваються під впливом цифрових технологій. Вчені визнають, що світ став свідком значних трансформацій у митній справі, при цьому їхня роль набула особливої значущості у забезпеченні якості життя сучасної людини. Ми все частіше стаємо свідками розробки багатьох нових митних процедур, заснованих на цифровізації.

Цифрові технології по-різному впливають на процеси взаємодії громадян і підприємств з державною владою. Якщо стосовно адміністративних процедур надання державних послуг ми можемо говорити про підвищення швидкості їх надання, доступності та якості, то оцінка контрольної взаємодії з урахуванням цифровізації має дещо інший характер. Аналіз етапів впливу цифровізації на адміністративні процедури митного контролю дозволяє зробити висновок про те, що суттєвий вплив на ці процеси справило формування вітчизняного законодавства про цифровий підпис та розвиток мережі Інтернет, що дозволило поступово перейти до електронного декларування товарів, яке стало базою для цифровізації поточного митного контролю [38, с.169].

Цифрова трансформація митного контролю є процесом якісного його розвитку під впливом цифрових технологій, а також безпосередні зміни митного контролю, відображені у генерації нових адміністративно-правових статусів підконтрольних осіб, актуалізації інструментів контрольного впливу, у зміні характеру такого впливу.

З огляду на те, що контроль у науці традиційно розглядається у тому числі

як функції управління, можна припустити, що управління цифровою трансформацією митного контролю (точніше, процесом його розвитку) виступає частиною регулювання в митній сфері загалом [4, с.26].

Вважаємо, що можна говорити про можливість управляти цифровою трансформацією митного контролю як процесом розвитку для своєчасної (оперативної) корекції в нормативно та стратегічно визначених публічною владою на певному історичному етапі цілях. Крім того, цінність управління цифровою трансформацією митного контролю обумовлена також можливістю реагування на зовнішні та внутрішні загрози та виклики, здатні чини негативний (незапланований) вплив на митний контроль. Нівелювання потенційних ризиків можливих загроз та викликів виступає додатковою функцією виділеного процесу.

На основі поданого визначення цифрової трансформації митного контролю виділимо її ознаки. При цьому вважаємо за необхідне диференціювати ці ознаки стосовно цифрової трансформації в розумінні:

- 1) процесу розвитку;
- 2) змін у митному контролі.

Ознаками цифрової трансформації митного контролю як процесу його якісного розвитку варто визначити: їх формалізацію та автоматизацію, посилення включеності невлadних суб'єктів до контрольних процедур; залежність цифрової трансформації митного контролю від трендів реформування державного контролю у вітчизняній практиці загалом та від особливостей розвитку фінансового контролю зокрема; поглиблення диференціації напрямів митного контролю за різними критеріями; розширення наднаціонального рівня регулювання митного контролю та нагляду в Європейському союзі або врахування інтеграційного цифрового порядку денного у процесах трансформації.

Що стосується ознак цифрової трансформації митного контролю як змін у його здійсненні, то ці ознаки пов'язані з новими властивостями контрольних відносин у митній сфері, що отримали відображення у генерації нових, здебільшого привілейованих статусів невлadних суб'єктів, а також у виникненні та поступовому, обережному закріпленні нових інструментів контролю.

Тенденції цифрової трансформації митного контролю полягають у формуванні та розвитку особливостей процесу якісної його зміни. До таких особливостей можна віднести, наприклад, більший рівень цифровізації поточного митного контролю порівняно з контролем після випуску і пост-митний контроль, зумовлений розвитком електронного декларування товарів.

Стосовно контролю після випуску товарів, що здійснюється здебільшого у вигляді митної перевірки, цифровізація відображається у межах окремих етапів перевіркової діяльності, зокрема на етапі вибору об'єкта митної перевірки. Подібна фрагментарна (або часткова) цифровізація властива і окремим аспектам митного контролю загалом. Так, використання системи управління ризиками на етапі митного декларування здійснюється виключно в автоматичному режимі. Категорювання учасників зовнішньоекономічної діяльності також здебільшого здійснюється автоматично, з використанням інформаційних ресурсів митних органів, на основі розроблених критеріїв.

В якості ще однієї тенденції цифровізації митного контролю можна виділити схильність до цифровізації саме його фіскальних аспектів, тобто напрямів контрольної діяльності, спрямованих на наповнення державного бюджету. Напрями митного контролю, прямо не пов'язані з реалізацією фіскальної функції, піддаються цифровізації не так системно, в окремих випадках обмежуючись застосуванням сучасних технічних засобів, зокрема інспекційно-доглядових комплексів у міжнародних пунктах пропуску через митний кордон. До інших напрямів контрольної діяльності митних органів, які слабо піддаються цифровій трансформації, варто віднести, на наш погляд, виявлення та припинення так званої санкційної продукції мобільними групами. Крім того, практично не піддаються цифровій трансформації заходи митного контролю правоохоронного спрямування, зокрема заходи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму при проведенні митного контролю за переміщенням через митний кордон готівкових коштів та (або) фінансових інструментів. Цифровізація тут має місце виключно щодо використання технічних засобів контролю, експертних процедур.

Ще одну тенденцію цифрової трансформації митного контролю доцільно

виділити особливо. Мова йде про розвиток системи цифрових сервісів Державної митної служби України, частина з яких прямо чи опосередковано пов'язана зі здійсненням контрольних заходів. Цифрові сервіси не просто дозволяють спростити та прискорити проходження окремих процедур митного контролю (окремих дій у межах контрольного заходу), вони, на наш погляд, формують певну активну позицію невідного суб'єкта контрольних відносин, стимулюють його цифрову відкритість та певну залученість у дані відносини. У той же час оцифрована взаємодія з використанням електронних сервісів учасників зовнішньоекономічної діяльності та митних органів у певному сенсі нівелює антагонізм конкретних контрольних відносин, знижує традиційну «невладність» суб'єкта, що перевіряється, включає його в управлінські, а саме контрольні процедури як повноцінного ініціативного учасника [13, с.101].

Цифрова трансформація митного контролю посилює інформаційну складову контролю у митній сфері. Серед методичних підходів до доктринального обґрунтування державного контролю досить поширена так звана інформаційна теорія контролю та нагляду. У її контексті контроль є формою зворотного зв'язку між керованим і керуючим суб'єктами. Інформаційну теорію підтримують і окремі представники фінансового контролю, які вважають, що головною метою контролю є отримання достовірної інформації про діяльність підконтрольного суб'єкта, а самі контрольні відносини - це інформаційні відносини. На їхню думку, контроль у широкому сенсі є механізмом зворотних зв'язків, які здійснюються у формі нагляду, моніторингу, аудиту, бухгалтерського та статистичного обліку [6, с. 6]. Вважаємо, що в даному випадку не варто обмежувати форми контролю таким переліком. Інструментарій державного контролю в цілому складається із загальних та спеціальних заходів і засобів, властивих окремим напрямкам контрольної діяльності, які традиційно закріплені у законодавстві та певним чином відображають цілі та завдання контролю у конкретній сфері правового регулювання. Остання зумовлена сукупністю, конкретним набором цінностей, що охороняються законом, на забезпечення та захист яких спрямовано контрольний вплив.

Безумовно, необхідно планувати, стратегічно позначати та передбачати

перспективи подальшої цифрової трансформації митного контролю. Тільки в цьому випадку ми можемо говорити про управління розвитком, про вплив на публічно-правові інститути в умовах цифровізації.

Перспективи цифрової трансформації митного контролю в Україні пов'язані насамперед із реалізацією цифрового порядку денного Європейського союзу. В умовах формування єдиного економічного простору є всі підстави виділити дефініцію «єдиний контрольний простір ЄС», яка певною мірою накладається на дефініцію «єдиний цифровий простір ЄС». На перетині даних понять формується сфера цифрового громадського контролю в економіці. Митний контроль є складовою громадського контролю в економіці, причому найбільш схильним до гармонізації правового регулювання [21, с.108].

Крім інтеграційного чинника, суттєвим трендом майбутньої цифрової трансформації митного контролю мають стати: продовження вектора зниження адміністративного впливу на невіддільних суб'єктів, розвиток системи привілейованих статусів підконтрольних осіб, механізмів самоконтролю та самооцінки, генерація нових інструментів контролю, що базуються на цифрових форматах взаємодії, використання елементів диспозитивності.

Підсумовуючи, відзначимо, що безумовно, контроль у певній сфері несе у собі певну специфіку, остання присутня й у процесах його цифрової трансформації. Цифрову трансформацію митного контролю можна розуміти у різних значеннях. Найбільш прийнятним ми вбачаємо розуміння його як процесу якісного його розвитку під впливом цифрових технологій, а також позиціонування як цифрової трансформації самих змін у митному контролі.

Цифрова трансформація митного контролю зумовлена розвитком цифрових технологій як в економічній (керованій) сфері, так і в сфері державного управління (керуючій сфері). Вона пройшла низку значних етапів, вона ще матиме тривалий розвиток, зокрема з використанням технологій штучного інтелекту та інших механізмів. Цифрова трансформація, суттєво спростивши та прискоривши контрольну взаємодію, не змінила сутнісного змісту митного контролю, вкотре довівши забезпечувальне, допоміжне значення інформаційних технологій у розвитку управлінських зв'язків.

3.2. Модель наскрізного митного контролю в умовах цифрової та сервісної адаптації

На сучасному етапі розвитку системи митного адміністрування важливу роль відіграють процеси цифрової та сервісної адаптації митного контролю. Проведення митного контролю за сучасними умовами має повністю забезпечуватись реалізацією передових цифрових технологій, заснованих на застосуванні штучного інтелекту та інтелектуального аналізу даних. Крім цього, митний контроль повинен проводитись у вигляді сервісів-послуг, що надаються учаснику зовнішньоекономічної діяльності, реалізація яких можлива за рахунок впровадження вищевказаних технологій. Так, цифрова та сервісна адаптація дозволить скоротити час проведення митного контролю, забезпечити високу якість надання сервісів у процесі його проведення, найефективнішим чином забезпечити фіскальні пріоритети держави.

В умовах стратегічних змін заходи, пов'язані з удосконаленням організаційної структури митних органів в Україні, повинні здійснюватися з урахуванням цифрової та сервісної адаптації митного контролю на низовому рівні митних органів. У цьому сенсі особливе значення має повномасштабна автоматизація та інтелектуалізація їх діяльності. Митний контроль при проходженні митних формальностей не повинен приносити значних тимчасових та фінансових витрат державі та учасникам зовнішньоекономічної діяльності, при цьому має бути ефективним з точки зору забезпечення фіскальних пріоритетів держави. Реалізація наскрізного митного контролю, заснованого на активному застосуванні цифрових технологій та сервісів, в умовах функціонування центрів електронного декларування (ЦЕД) та митних постів фактичного контролю (МПФК) дозволить ефективним чином забезпечити здійснення митних операцій, пов'язаних із проходженням митних формальностей, насамперед, при ввезенні товарів на митну територію.

Створення ефективного наскрізного митного контролю неможливе без впровадження цифрових платформ та сервісів, передових технологічних рішень, що дозволяють сформулювати умови для надання якісних послуг. На сьогоднішній

день уже успішно функціонують технології електронного декларування, віддаленого випуску, запроваджено та отримують подальший розвиток технології автоматичної реєстрації та автоматичного випуску, що реалізуються в Автоматизованій системі митного оформлення (АСМО). Однак закладені в останній архітектурні рішення застаріли та не дозволяють автоматизувати деякі митні процеси, пов'язані з випуском товарів, що заявляються разом із окремими особливостями митного декларування, такими як попереднє митне декларування. У зв'язку з цим належить впровадити принципово нові технологічні рішення та комплекси програмних засобів (КПС) в АСМО. У цьому напрямку необхідно впровадження механізмів інтелектуальної обробки та семантичного аналізу текстового опису товарів з метою автоматизації дозвільного порядку та вдосконалення автоматизованої системи управління ризиками (АСУР), створення гнучкого механізму ризик- категорювання учасників зовнішньоекономічної діяльності, закладеного в принципово нову модель АСУР, що базується на оцінці рівня ризику конкретного постачання товарів у режимі реального часу. Такі заходи дозволять максимально автоматизувати митні процеси та забезпечити перехід до сервісної митниці, непомітної для законослухняного бізнесу [35, с.128].

В умовах інтелектуалізації митного адміністрування важливу роль відіграє вдосконалення митного контролю. Існуючий механізм митного контролю є багатоетапним: при ввезенні товарів на митну територію послідовно проводяться митні операції, пов'язані з прибуттям, проведенням державного контролю у пункті пропуску, початком митного оформлення, переміщенням товарів під митний режим, завершенням митного оформлення, розміщенням товарів на тимчасове зберігання та (або) їх декларуванням, проведенням фактичного контролю. На кожному з етапів багато дій можуть бути продубльовані, зокрема при виявленні ризиків, перевірці документів тощо.

Максимальна автоматизація митного контролю можлива за рахунок усунення його акцентів на етапі попереднього декларування. Складність реалізації цього механізму пов'язана, по-перше, з характером попереднього декларування, що триває (електронна попередня декларація на товари (ЕПДТ)

подається до надходження товарів у зону митного контролю (ЗМК) і не може бути випущена доти, доки вони не надійдуть до ЗМК, по-друге, декларант має право не вказувати низку відомостей при поданні ЕПДТ (про транспортний засіб (крім його виду), про окремі документи, що підтверджують відомості в ЕПДТ. Таким чином, в існуючому механізмі наскрізного митного контролю не опрацьовано елементів цифрової та сервісної адаптації, реалізація яких значно підвищить його ефективність в умовах стратегічних змін.

З метою вдосконалення митного контролю при ввезенні товарів в умовах його цифрової та сервісної адаптації пропонується впровадити авторську модель наскрізного митного контролю (дод. А).

Етап 1. Подання ЕПДТ. Модель наскрізного митного контролю передбачає одноразове подання до митного органу документів. Декларанту необхідно подати до ЦЕД ЕПДТ, яка на рівні серверів головного центру обробки даних (ГЦОД) проходить форматно-логічний контроль, за успішної реалізації якого ЕПДТ автоматично реєструється в ЦЕДі, а на її основі автоматично формуються попередня інформація (ПІ) та електронна попередня декларація (ЕПД), що направляються до пункту пропуску.

Етап 2. Автоматичне виявлення ризиків у ЦЕД. Після автоматичної реєстрації ЕПДТ у ЦЕД здійснюється автоматична перевірка на наявність ризиків. При виявленні ризиків ЕПДТ надходить на перевірку інспектору, що випускає, який повинен оцінити всі ризики і прийняти рішення щодо їх мінімізації. До надходження товарів у ЗМК інспектор, що випускає, повинен направити ЕПДТ на перевірку за окремими напрямками відповідним функціональним підрозділам електронної митниці, якщо це передбачає профіль ризику, що спрацював. Якщо щодо товарів не виявлено ризиків, то ЕПДТ переходить на етап «ЕПДТ, що очікують на автоматичний випуск», на якому може перебувати протягом 30 днів. Якщо після закінчення цього терміну товари не прибувають, то відбувається списання митних платежів і відмова у випуску товарів в автоматичному режимі.

Етап 3. Внесення змін до ЕПДТ до прибуття товарів. До прибуття товарів до пункту пропуску у разі, якщо декларант не вказав відомості про транспортний

засіб (кількість транспортних засобів, реєстраційний номер), він повинен їх вказати шляхом внесення змін до відповідних граф ЕПДТ та направити її коригування до ЦЕД, яка автоматично приймається. Також автоматично оновлюються відповідні дані ПІ та ЕПДТ.

Етап 4. Проходження процедур цифрового контролю в інтелектуальному пункті пропуску. Після внесених змін щодо товарної партії відомі всі відомості, у тому числі про транспортний засіб. У зв'язку з цим при прибутті транспортного засобу до інтелектуального пункту пропуску здійснюється автоматичне зчитування його реєстраційного номера, після цієї операції транспортний засіб в'їжджає на територію пункту пропуску. Інформація про прибуття товарів до пункту пропуску автоматично надсилається до ЦЕД. При в'їзді здійснюється автоматичний радіаційний контроль, в рамках санітарно- епідеміологічного контролю - автоматичний контроль температури тіла, представниками прикордонної служби здійснюється паспортний контроль, далі здійснюється в автоматичному режимі вагогабаритний контроль та огляд із застосуванням поточного інспекційного доглядового комплексу (ІДК). Інтелектуальний аналіз знімків ІДК дозволяє автоматично визначати відповідність фактичних відомостей про товарну партію задекларованим.

Етап 5. Автоматичне виявлення ризиків в інтелектуальному пункті пропуску. За результатами автоматичного контролю у пункті пропуску здійснюється автоматична перевірка наявності ризиків. За відсутності ризиків транспортний засіб слідує через «зелений» коридор, при виявленні - у «червоний» коридор. При цьому ЦЕД повідомляється про виявлені ризики. Якщо за результатами контролю є підозра на ввезення заборонених товарів, то проводиться митний огляд. У разі виявлення заборонених товарів вони повинні негайно залишити митну територію. За відсутності ризику ввезення заборонених товарів, а також за негативного результату митного огляду товари направляються під митним транзитом на внутрішній МПФК для подальших операцій.

Етап 6. Автоматичний випуск. За відсутності ризиків за результатами контролю в інтелектуальному пункті пропуску автоматично надсилається запит на автоматичний випуск у ЦЕД. Якщо в ЦЕДі за результатами контролю ЕПДТ,

не було виявлено ризиків і вона знаходиться на етапі «ЕПДТ, що очікують на автоматичний випуск», то проводиться автоматичний випуск товарів у ЦЕДі та направлення інформації про випуск товарів до інтелектуального пункту пропуску. Товари в автоматичному режимі випускаються та поміщаються під митний режим. Далі товари можуть бути використані відповідно до заявленого митного режиму. Якщо в ЦЕДі за результатами контролю було виявлено ризики, то автоматичний випуск у пункті пропуску не може бути реалізований. У зв'язку із цим відкривається процедура митного оформлення.

Етап 7. Відкриття митного оформлення. На цьому етапі проводиться відкриття процедури митного оформлення. На транспортний засіб кріпиться та активується цифрова навігаційна пломба, в якій міститься вся інформація з ЕПТД. Транспортний засіб слідує під митним оформленням на внутрішній МПФК.

Етап 8. Завершення митного оформлення. У разі в'їзду на внутрішній МПФК здійснюється автоматичне зчитування реєстраційного номера транспортного засобу. Він в'їжджає до ЗМК. За відсутності ризиків порушення митного оформлення проводиться автоматичне закриття процедури.

Етап 9. Документальний контроль. У ЦЕД з МПФК автоматично надсилається повідомлення про надходження товарів до ЗМК, завершення митного оформлення, а також інформація про необхідність або відсутність необхідності внесення змін до ЕПДТ. З моменту отримання повідомлення про надходження товарів до ЗМК або ухвалення коригування ЕПДТ проводиться відлік термінів випуску товарів, наприклад 4 години. Далі проводиться автоматична звірка ЕПДТ з товаросупровідними документами, направлення на проведення фактичного контролю, якщо раніше спрацювали відповідні профілі ризиків, та мінімізація інших можливих ризиків.

Етап 10. Фактичний контроль. У разі спрацювання профілю ризику з мірою мінімізації, що передбачає проведення фактичного контролю, з ЦЕДу на МПФК направляється доручення на проведення фактичного контролю. МПФК проводиться фактичний контроль, складається відповідний акт за його результатами та спрямовується через АСМО у ЦЕД. За результатами фактичного контролю інспектор у ЦЕДі, що випускає, мінімізує ризики.

Етап 11. Випуск товарів. Інспектор, що випускає, перевіряє умови можливості випуску. За дотримання умов випуску та відсутності підстав для відмови у його реалізації проводиться списання митних платежів та випуск товарів.

Запропонована модель наскрізного митного контролю максимально адаптована під умови цифрової та сервісної трансформації митного адміністрування. Вона враховує активне використання цифрових технологій, заснованих на застосуванні штучного інтелекту та інтелектуального аналізу даних: семантичний аналіз даних, інтелектуальний аналіз знімків ІДК, цифровий фактичний та документальний контроль тощо. Крім того, важливий акцент поставлений на можливість одноразового подання документів до митних органів у рамках технології електронного попереднього декларування, що визначає зміст механізму «єдиного вікна» при реалізації наскрізного митного контролю на низовому рівні та відкриває нові можливості у розширенні потенціалу автоматизації діяльності митних органів. Більш адаптованою до сучасних вимог митного адміністрування в запропонованій моделі стала АСУР, що визначає можливість реалізації альтернативних рішень. У разі якщо постачання товарів є ризиковим, то щодо нього здійснюється модульний контроль, з розміщенням товарів за процедурою митного оформлення, проведенням документального та фактичного контролю в «ручному» режимі. Однак навіть у цьому випадку модель наскрізного митного контролю передбачає автоматизацію та інтелектуалізацію митних операцій в інтелектуальному пункті пропуску, при відкритті митного оформлення та його завершенні, при взаємодії ЦЕДу та МПФК. У разі якщо товарне постачання є безризиковим, то митні формальності обмежуються цифровим фактичним контролем в інтелектуальному пункті пропуску та завершуються автоматичним випуском із приміщенням під митну процедуру безпосередньо у самому пункті пропуску.

На сучасному етапі Державна митна служба України активно реалізує такі напрями, як створення широкого спектра доступних сервісів, повномасштабна автоматизація та цифровізація митних процесів, розвиток яких дозволить реалізувати перехід до сервісно орієнтованого митного адміністрування. У

зв'язку з цим модель наскрізного митного контролю також визначає значущість сервісної складової, що дозволяє реалізовувати безперервні функції у вигляді сервісу: попереднє інформування; неінтрузивний контроль; цифровий контроль; електронне декларування, електронне попереднє декларування, автоматичний випуск тощо [33, с.105].

Таким чином, за рахунок впровадження елементів цифрової та сервісної адаптації запропонована модель наскрізного митного контролю дозволить учасникам зовнішньоекономічної діяльності та державі значною мірою скоротити тимчасові та фінансові витрати, підвищити ефективність митного контролю.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження тер етико-правових засад здійснення митного контролю, оцінки його взаємозв'язку з фіскальними пріоритетами держави та напрямів його вдосконалення зроблено такі висновки:

1. Враховуючи погляди сучасних науковців і законотворців на сутність митного контролю надано авторське визначення: митний контроль - це діяльність спеціально уповноважених державою органів, спрямована на виявлення невідповідностей діяльності різних суб'єктів митних відносин вимогам митного законодавства, а також на попередження, виявлення та припинення митних правопорушень, що здійснюється у межах, встановлених законом, на підставі обраної митної політики з використанням системи управління ризиками.

2. Обґрунтовано, що ефективний митний контроль забезпечує: 1) підвищення рівня надходження митних платежів до бюджету: якщо митний контроль виявляє порушення або невідповідності у декларуванні товарів, це призводить до додаткових нарахувань митних платежів, які збільшують доходи державного бюджету; 2) зменшення втрат бюджету: запобігання контрабанді та ухиленню від сплати митних платежів знижує ризик недоотримання державою значних доходів; 3) оптимізація адміністрування митних платежів: митний контроль сприяє прозорості та передбачуваності сплати митних платежів, що полегшує їх адміністрування та мінімізує зловживання з боку учасників

зовнішньоекономічної діяльності.

3. Встановлено, що форми, види та методи митного контролю відіграють ключову роль у забезпеченні фіскальних пріоритетів держави, оскільки вони спрямовані на ефективне адміністрування митних платежів, боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил, а також на підтримку законності у зовнішньоекономічній діяльності. Завдяки комплексному використанню форм, видів і методів митного контролю забезпечується наповнення державного бюджету, адже контроль спрямований на запобігання ухиленню від сплати митних платежів. Крім того, митний контроль сприяє ефективній імplementації митної політики, яка є важливим елементом економічної безпеки держави та її фінансової стабільності. Відтак митний контроль є невід'ємною складовою фіскальної політики, що забезпечує повноту сплати податків та митних платежів і сприяє реалізації державних пріоритетів у сфері фінансів.

4. Виявлено, динаміка надходження митних платежів до державного бюджету України у 2021-2023 рр. демонструвала значні коливання, викликані як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Пандемія, а потім і війна, суттєво вплинули на економічну діяльність та обсяги зовнішньої торгівлі, що призвело до зниження надходжень у 2022 р. Проте у 2023 р. спостерігалось поступове відновлення митних платежів, що пов'язане з частковим поверненням до докризових умов та підтримкою імпорتنих операцій.

5. Встановлено, що митний контроль у 2021-2023 рр. суттєво вплинув на надходження митних платежів до Державного бюджету України. Військові дії у 2022 р. зумовили послаблення митних процедур, що призвело до падіння надходжень. Проте у 2023 р., завдяки поверненню суворого контролю та відновленню економічної активності, обсяги митних платежів почали зростати. Ефективний митний контроль залишається критично важливим для забезпечення стабільних доходів держави та підтримки фіскальної дисципліни.

6. З'ясовано, що завдяки впровадженню автоматизованої системи управління ризиками, Держмитслужба змогла ефективніше контролювати процеси митного оформлення, зменшити корупційні ризики та забезпечити стабільні надходження митних платежів до державного бюджету в 2021-2023 рр.

Це вплинуло на підвищення прозорості й ефективності митного контролю та покращення фінансової дисципліни учасників зовнішньоекономічної діяльності.

7. Визначено, що у 2021-2023 рр. митні органи України досягли значних успіхів у боротьбі з контрабандою та протидії порушенням митних правил, незважаючи на виклики, зумовлені війною та економічною кризою. Активізація міжнародної співпраці, використання сучасних технологій та посилення контролю дозволили зменшити масштаби контрабанди і підвищити доходи державного бюджету від митних платежів.

8. Цифрова трансформація митного контролю в Україні є одним із ключових напрямків реформ, спрямованих на спрощення процедур митного оформлення, зниження рівня корупції, підвищення прозорості та ефективності митної діяльності. Основними тенденціями цифровізації в цій сфері є: автоматизація процесів; електронне декларування; впровадження блокчейн-технологій; інтеграція з міжнародними системами; Інтернет речей (IoT) та Big Data; пілотні проекти з використання штучного інтелекту (ШІ). Перспективами цифрової трансформації митного контролю є: 1) скорочення часу митного оформлення завдяки автоматизованим системам; 2) підвищення прозорості процедур і зниження рівня корупції завдяки зменшенню людського фактора в процесі прийняття рішень; 3) інтеграція з міжнародними митними системами для гармонізації правил і стандартів з країнами ЄС; 4) підвищення ефективності митного контролю за рахунок використання передових технологій, таких як блокчейн, ШІ та аналітика великих даних. Позаяк цифрова трансформація митного контролю в Україні має суттєвий потенціал для вдосконалення митних процедур, підвищення фіскальної ефективності та інтеграції в міжнародний економічний простір.

9. Наразі актуалізується необхідність реалізації на низовому рівні митних органів такого митного контролю, який на основі впровадження передових цифрових технологій забезпечить ефективну взаємодію ЦЕДів та МПФК, надання учасникам ЗЕД цифрових сервісів, які мають високу якість, що визначає високу швидкість проведення операцій та ефективність забезпечення фіскальних

пріоритетів держави. Тому ми запропонували модель наскрізного митного контролю з елементами цифрової та сервісної адаптації в умовах поділу документального та фактичного контролю. При побудові моделі наскрізного митного контролю нами враховано такі фактори, як створення у найближчій перспективі головного центру обробки даних, реалізація концепції «інтелектуального пункту пропуску», розширення потенціалу автоматизації та інтелектуалізації діяльності митних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардаш С. В., Новак О. С. Ідентифікація сутності та загальних принципів митного контролю. *Облік і фінанси*. 2020. №4. С. 38-44.
2. Берестов І. В., Пестременко-Скрипка О. С. Удосконалення процедур митного контролю та оформлення міжнародних вантажів при перевезенні залізничним транспортом в умовах цифровізації. *Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті*. 2024. №2. С. 45-51.
3. Білуха М., Микитенко Т. Теоретико-методичні аспекти митного контролю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. №9. С. 16-22.
4. Бондаренко Є. Фіскально-контролюючі особливості діяльності митних органів. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1. С. 226-236.
5. Виговська Н., Шиманська К., Костишин Ю. Стратегічні ініціативи щодо розвитку митного контролю у системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Облік і фінанси*. 2021. №2. С.25-34.
6. Возняковська К. А., Біленець Д. А. До питання облаштування зони митного контролю: господарські та організаційні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С. 149-154.
7. Годованець О. В. Митний контроль: сутність та економічний зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 20 (1). С. 159-163.
8. Голинський Ю. О., Гриник І. Р. Митний контроль в Україні та напрями його вдосконалення. *Молодий вчений*. 2019. №10 (2). С. 646-650.
9. Гребельник О. П. Митна справа : підручник. 4-те вид., оновл. та доповн.

Київ : Центр учбової літератури, 2014. 472 с.

10. Дегтярьова С. В. Поняття й ознаки митного контролю в Україні. *Митна справа*. 2015. №1. С. 58-64.

11. Дерманська Л. В. Оптимізація процедур митного контролю щодо забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. *Інноваційна економіка*. 2018. №1-2. С. 5-10.

12. Дубініна А. А., Сорокіна С. В., Зельніченко О. І. Митна справа : підручник. Київ : «Видавничий дім «Професіонал», Центр навчальної літератури, 2010. 320 с.

13. Дум'як Ю. Л. Роль митного контролю у системі публічного управління сталим розвитком України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. №23. С. 107-113.

14. Дум'як Ю. Л. Функціонально-управлінська структура публічного управління у сфері здійснення митного контролю в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №3. С. 100-106.

15. Кадала В. В., Гузенко О. П. Організаційно-правові основи процедури митного контролю. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. №1. С. 81-88.

16. Карпа М. І., Кіцак Т. М. Державне регулювання у сфері митного контролю України: досвід ЄС у запровадженні спрощених декларацій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №6. С. 162-167.

17. Ковальова М. Л. Принципи та особливості системи митного контролю в ЄС. *Підприємництво та інновації*. 2021. Вип. 17. С. 13-17.

18. Колісник А. С. Адміністративно-правовий режим контрольної діяльності митних органів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3(2). С. 106-112.

19. Костенко А. О. Аналіз організаційних форм та економічної результативності здійснення митного контролю після випуску товарів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 46. С. 30-36.

20. Костишин Ю. С. Науково-методичний підхід до оцінювання ефективності митного контролю в системі фінансової безпеки. *Економіка*,

управління та адміністрування. 2020. №4. С. 88-98.

21. Красівський О., Товт В. Особливості та проблеми здійснення митного контролю в контексті європейської інтеграції. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. №1. С. 106-112.

22. Крупка М. І., Грін О. В., Замасло О. Т. та ін. Митна справа : підручник / за ред. М. І. Крупки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 572 с.

23. Миколаєць А. П. Особливості механізму організації та проведення митного контролю в системі фінансового контролю України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. №11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=1071> (дата звернення: 10.11.2024).

24. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. №4495-VI. Дата оновлення: 19.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

25. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція) від 18.05.1973. Дата оновлення: 12.07.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text (дата звернення: 10.11.2024).

26. Міщенко І. В., Гармаш А. І. Митний контроль в Україні: сутнісні характеристики та термінологічний дискурс. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 85-91.

27. Мушенко В. В., Тімашов В. О. Правовий інститут митного контролю, його принципи, види. *Приватне та публічне право*. 2020. №2. С. 102-107.

28. Нестерчук Ю. О., Соколюк С. Ю., Тупчії О. С., Жарун О. В., Соколик К. Ю. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 100 (2). С. 339-352.

29. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/en/> (дата звернення: 10.11.2024).

30. Офіційний сайт Державного веб-порталу бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення: 10.11.2024).

31. Петрук О. М., Костишин Ю. С. Механізм митного контролю в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Облік і фінанси*. 2020. №2. С. 93-102.

32. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) №952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text (дата звернення: 10.11.2024).

33. Резнік Н. П., Боштан А. Л. Особливості здійснення митного контролю в Україні у період війни. *Молодий вчений*. 2022. №11. С. 103-107.

34. Співак І. В. Митний контроль: порівняльний аналіз. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». *Політологія. Соціологія. Право*. 2016. №3-4. С. 216-220.

35. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). №5 (2). С. 126-130.

36. Товт В. М. Правове забезпечення митного контролю в Україні. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 4. С. 122-132.

37. Товт В. М. Сутність та особливості здійснення митного контролю. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 133-142.

38. Угрин В. В. Діджиталізація митного контролю в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 47. С. 168-173.